

ВІДГУК

офіційного опонента Грушко Мальвіни Валеріївни, кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» на дисертаційну роботу Коваленко Олени Володимирівни Соціокультурна динаміка міграційних процесів у глобалізованому світі», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми дисертації зумовлена значним посиленням у сучасному світі як стихійних міграційних процесів, зумовлених збройними конфліктами та природними катаклізмами, так і цілеспрямованою трудовою міграцією населення з держав периферії до центру світ-системи. Окрім цього, в українському контексті загострення міграційної проблеми прямо пов'язане з агресією російської федерації проти України, результатом чого стало переміщення у 2022-2023 роках мільйонів громадян України на «неокуповані території і набуття ними статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО) або біженців» (с. 23). І закономірно перед Україною постає нагальна проблема розробки механізмів реінтеграції внутрішньо переміщених осіб на території держави і повернення українських біженців з інших країн.

Надзвичайно небезпечним явищем останніх років в Європі є саме вимушена міграція, що виникла в результаті саме міжнаціональних конфліктів. Вимушена міграція стала тим фактором, який дестабілізує внутрішню ситуацію у країнах ЄС. Багато держав-членів ЄС не готові до масштабної міграційної кризи, що призводить до негативних впливів міграційного процесу на такі важливі соціальні сфери їх життя, як освіта, охорона здоров'я, житло, працевлаштування. Збереження в подальшому високої динаміки переміщення людей спричинить ескалацію міграційної кризи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота «Соціокультурна динаміка міграційних процесів у глобалізованому світі» Олени Коваленко, її концептуальні положення і висновки виконані в межах науково-дослідної роботи кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка, котра охоплює такі теми, як «Випробування людського буття: класичний і

посткласичний дискурс» (№ 0111U000154) та «Толерантність і сучасний світовий порядок» (№ 0111U000155).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Концептуальні положення і висновки дисертаційної роботи є обґрунтованими й отримані на основі використання широкої джерельної бази, статистичних даних і теоретичних розробок науковців зі сфери філософії, соціології, політології, демографії, історії, права та ін. Методологічну основу дослідження становлять праці представників міждисциплінарного підходу, політологічного та глобалізаційного підходу до розуміння міграційних процесів, неокласичної теорії міжнародної трудової міграції, теорії «подвійного ринку праці», теорії людського капіталу, теорії світ-системного аналізу І. Валлерстайна та ін. Зокрема у межах міждисциплінарного підходу (Р. Білборроу, М. Крітц, Г. Злотнік, Д. ван де Каа, Д. Массей) дослідниця розглядає міграцію як універсальний процес, який якісно змінюється під впливом соціальних, економічних і політичних трансформацій, що супроводжують розповсюдження капіталістичних ринкових відносин на доринкові (аграрні) і неринкові суспільства» (с. 63). Власне міждисциплінарний і соціокультурний підходи дали можливість Олені Коваленко поєднати методологічні підходи і категоріальний апарат різних наукових дисциплін: філософії, політології, права, економіки, демографії, соціології, історії та ін.

Ступінь новизни основних результатів дисертації. На підставі реалізації поставлених у дисертаційній роботі завдань здобувачка сформулювала ряд положень наукової новизни, найважливішими серед яких є положення про те, що «в країнах периферії та напівпериферії світ-системи в умовах четвертої індустріальної революції магістральною причиною зростання міграційних настроїв є зростання бідності й безробіття серед значної частини їх населення через поглиблення технологічно зумовленої прірви у рівні доходів між країнами-донорами і розвинутими країнами центру світ-системи – країнами-акцепторами мігрантів» (с. 28); що внаслідок «пандемії Covid-19 відбулася кардинальна трансформація міграційної політики у різних країнах світу: національні уряди, з одного боку, отримали більш жорсткі важелі щодо закриття кордонів, недопуску потенційних мігрантів, біженців або внутрішньо

переміщених осіб на свою територію; а з другого боку, національні держави в умовах пандемії зберегли практики вибіркового послаблення міграційної політики для «потрібних» для їх економіки професійних або вікових груп» (с. 28); що «світова міграційна криза 2011-2018 рр. засвідчила, що стихійні міграційні процеси, спровоковані війнами, економічними та екологічними катаклізмами, можуть мати непередбачувані соціокультурні, економічні і політичні наслідки не лише регіонального, а й планетарного масштабу» (с. 29); що «ключовими умовами вироблення ефективної політики реінтеграції ВПО і біженців в українське суспільство є активізація отримання ними цілеспрямованих грантів на розвиток бізнесу і виробництва у конкретних громадах, які прийняли переселенців, вироблення механізмів громадського контролю за виділенням, розподілом і використанням державних коштів, фінансів місцевих органів влади і коштів міжнародних донорів, спрямованих на допомогу внутрішньо переміщеним особам в Україні, створення єдиної електронної інформаційної бази переселенців і біженців» (с. 30).

Значний рівень практичної значущості містять й висновки авторки, що саме поступова інтеграція мігрантів у соціокультурне середовище країн-реципієнтів, зі збереженням їх визначальних етнокультурних рис, а також послідовна, довготривала соціокультурна асиміляція мігрантів, об'єктивно створюють надійне підґрунтя дієвості та результативності процесу їх адаптації у соціально-економічний, політичний і духовний простір приймаючих країн (с. 89). Поряд з цим Олена Коваленко достатньо обґрунтовано доводить, що урядовці Англії, Нідерландів та Німеччини практично синхронно заявили про доцільність кардинального перегляду політики мультикультуралізму та ліберального ставлення в самій міграційній політиці, через те, що вона призводить до посилення соціальної, міжконфесійної напруги» в суспільстві (с. 100). Ці тенденції за висновком здобувачки містять серйозні виклики для усього людства.

Ознаки новизни наявні й у висновках Олени Коваленко, зокрема, що міграційні процеси в ситуації поширення пандемії Covid-19 зазнають значних змін, які реалізуються у масовому поверненні трудових мігрантів у країни вибуття, зростання безробіття у країнах периферії, напівпериферії і центру світ-системи, скорочення робочих місць у сферах зайнятості трудових мігрантів

(сфери обслуговування, ресторанного бізнесу і туризму), переведення трудових мігрантів у сферу неофіційного або тимчасового найму (с. 133). Обмежувальні й карантинні заходи під час пандемії Covid-19 у різних країнах світу за її висновком призвели до зростання загроз торгівлі людьми, зростання рівня гендерної нерівномірності в оплаті праці, посилення сегрегації, стигматизації та експлуатації у місцях примусової концентрації мігрантів (с. 134).

Цінність мають й висновки дисертації, згідно з якими, внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року, міграційні процеси в Україні набули загрозливого характеру для існування самої української держави: внаслідок евакуації, потоків біженців і внутрішньо переміщених осіб, примусового переміщення населення, депортації і викрадення, насамперед дітей на ТОГ Україна втратила не менше 10 млн. громадян (с. 196). Поряд з цим авторка дисертаційної роботи обґрунтовано зауважує, що внаслідок військових дій в Україні очікується скорочення народжуваності через зменшення кількості молоді, скорочення кількості жінок репродуктивного віку, невизначеності майбутнього потенційних батьків в умовах воєнних дій як основи відкладення народження дітей (с. 197).

Практична значущість результатів дослідження. Дисертація Олени Коваленко має достатньо високий рівень практичної значущості. Висновки і рекомендації, викладені у дисертації, можуть бути використані у модернізації міграційної політики України та виробленні стратегії й тактики подолання негативних наслідків масової трудової міграції українців за кордон та відтоку мільйонів біженців з України внаслідок неспровокованої агресії з боку російської федерації. Окрім цього рекомендації та висновки дисертаційної роботи можуть бути при нагоді для роботи Міжнародної організації міграції, Міжнародної організації праці, насамперед у площині дослідження особливостей міграційних процесів в Україні в умовах російсько-українського збройного конфлікту. Заслуговує на особливу увагу й те, що концептуальні положення дисертації знайшли використання у роботі здобувачки на посаді регіональної координаторки щодо взаємодії з громадськістю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Житомирській області, зокрема у сфері роботи громадських і правозахисних організацій щодо захисту трудових мігрантів, біженців та ВПО.

Повнота викладу результатів дисертації у наукових публікаціях.

Положення новизни, висновки і результати дисертаційної роботи пройшли апробацію на методологічних семінарах, засіданнях кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка. Окрім цього, здобувачка взяла участь у більше, ніж двадцяти міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-теоретичних та науково-практичних конференціях, симпозіумах, форумах та круглих столах у різних містах України (Київ, Харків, Дніпро, Львів, Запоріжжя, Житомир, Бердянськ).

Ключові висновки дослідження викладені у 4 статтях фахових наукових виданнях України, 1 статті у закордонному науковому виданні, у публікаціях у збірниках матеріалів конференцій, форумів, круглих столів, що відповідає вимогам пунктів 8 і 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова КМУ № 44 від 12.01.2022).

Загалом, позитивно оцінюючи високий науковий рівень дисертаційної роботи Олени Коваленко, до її змісту можна висловити **деякі зауваження і побажання**: Віддаючи належне аналізу у дисертаційній роботі саме соціокультурних аспектів міграційних процесів у сучасному глобалізованому світі, на нашу думку, у змісті дисертаційної роботи слід було б більше сконцентруватись на розкритті правових аспектів міграційної політики і визначенні найбільш оптимальних її зразків у розвинутих країнах світу та можливості їх імплементації у законодавство України.

У другому розділі дисертації «Сутнісні вияви та соціокультурна динаміка міграційних процесів у ситуації транзитивності глобалізованого світу» Олена Коваленко розглядає різні форми міграційних процесів, зокрема трудову міграцію та її особливості в індустріальному та постіндустріальному суспільствах. Водночас доречно було б більшу увагу зосередити на вивченні такого типу міграції, як інтелектуальна міграція, зокрема у сфері відтоку висококваліфікованих кадрів, науковців, представників сфери ІТ з України.

3. У дисертаційній роботі значна увага зосереджена на дослідженні особливостей реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні, розпочинаючи з 2014 року. Поряд з цим більш детально слід було б дослідити

обсяги і особливості руху біженців з України внаслідок російсько-українського збройного конфлікту та перспективи їх повернення на батьківщину.

Однак, висловлені зауваження і побажання мають лише рекомендаційний характер, а тому не ставлять під сумнів здобуті наукові результати і зовсім не применшують актуальності та важливості дисертаційної роботи.

Аналіз тексту дисертації дає підстави вважати, що дисертантка у повному обсязі дотримувалася вимог академічної доброчесності.

Загальна оцінка дисертації. Дисертаційна робота Олени Коваленко «Соціокультурна динаміка міграційних процесів у глобалізованому світі» є цілісним, завершеним, самостійним дослідженням актуальної соціально-філософської проблеми, її висновки і рекомендації мають високий рівень практичної значущості у контексті вироблення міграційної політики в Україні, регулюванні міграційних процесів у постіндустріальному суспільстві в умовах діджиталізації та роботизації виробництва і в умовах неспровокованої агресії з боку Росії щодо української держави. За теоретичною і практичною значущістю, за своїм змістом, висновками і рекомендаціями дисертація відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р.), а авторка роботи – Коваленко Олена Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія.

Опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного
та європейського права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Мальвіна ГРУШКО

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ

